

УДК 633.63:632.7

Половинчук О. Ю.*Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН, вул. Клінічна, 25, м. Київ, 03141, Україна, e-mail: alex_polovynchuk@meta.ua*

ПОШИРЕННЯ ТА ШКІДЛИВІСТЬ БУРЯКОВОГО ДОВГОНОСИКА-СТЕБЛОЇДА *LIXUS SUBTILIS* STURM. НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Буряковий довгоносик-стеблоїд *Lixus subtilis* Sturm. останніми роками завдає значної шкоди посівам буряків цукрових у низці східних регіонів України. Період шкідливої діяльності фітофага займає значну частину вегетаційного періоду культури – від сходів і практично до збирання коренеплодів. Проте найшкідливішою фазою розвитку шкідника (про що свідчить сама його назва) є личинка, яка розвивається у черешках листків та стеблах рослин буряків. Розвиток личинок у середині рослини спричиняє масове відмирання листкового апарату буряків цукрових у період найактивнішого росту й розвитку рослин – з кінця травня і майже до кінця серпня. Останнє, в свою чергу, істотно знижує врожай коренеплодів буряків цукрових та погіршує їх технологічні якості.

За даними наукових джерел (Воловник С. В., 2007), на території України буряковий довгоносик-стеблоїд як вид відмічено в Одеській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій, Харківській, Полтавській, Кіровоградській, Черкаській, Львівській, Хмельницькій областях та АР Крим.

Перші згадки про шкідливість стеблоїда в офіційних звітах Головної державної фітосанітарної інспекції України з'явилися декілька років тому. Згідно з ними, станом на 2011 рік фітофаг був виявлений у двох областях – Харківській та Полтавській, у 2012 р. – Сумській. У 2013 р. появу стеблоїда було відмічено на півдні Вінницької області.

Центром поширення шкідника вважається Харківщина, де локальний розвиток стеблоїда у посівах цукрових буряків та амаранту відмічався ще з початку минулого десятиліття. Однак, внаслідок глобальних кліматичних змін і, не в останню чергу, зниження загальної культури землеробства, у регіоні склалися умови, сприятливі для масового розмноження амарантового стеблоїда. Тому серед жуків довгоносиків, які пошкоджують цукрові буряки на Харківщині, він займає наразі далеко не останнє місце. Площа цукрових буряків в області, які пошкодив шкідник, у 2011 р. становила 5,1 тис. га, що значно перевищило площі заселені сірим та чорним довгоносами разом узятими. Помітно зросла і чисельність популяції фітофага. Якщо у 2010 р. у бурякосійних господарствах області стеблоїда було виявлено за середньої щільності 1 екз./м², то в 2011-му його вже нараховувалось 2,3, а в осередках – до 5,0 екз./м² за пошкоджених 38–70% рослин. Тобто, у 2011 році середня чисельність шкідника в період масового заселення, у порівнянні з попереднім роком, зросла більш як у два рази. За таких умов, в 2010–2011 рр. посівам цукрових буряків в області було завдано значної шкоди.

Станом на 2012 р. довгоносик-стеблоїд зустрічався практично в усіх районах області. Як і у попередні роки, його чисельність та шкідливість залишались стабільно високими. Так, зокрема, за даними базових господарств Головдержзахисту на території області було заселено 37 % обстежених площ, на яких за середньої щільності 1,4 екз./рослину (макс. – 4,0 екз./рослину) стеблоїдом було пошкоджено 8–18 %, а в осередках – до 71 % рослин.

Осінніми обстеженнями 2012 р. було виявлено значну кількість шкідника в місцях його зимівлі (0,4–2,0 екз./м²). Тому у 2013 р., навіть за несприятливих умов перезимівлі, було ймовірним значне пошкодження посівів цукрових буряків амарантовим стеблоїдом на території всієї області.

У 2011 р. довгоносик-стеблоїд був вперше виявлений у Полтавській області, де ним на території декількох районів (зокрема Полтавського та Шишацького) було заселено понад 5,4 тис. га плантацій цукрових буряків. Щільність імаго складала 0,1–1,0 екз./м², а личинок – 2,0 екз./м² (максимально – 8,0 екз./м²) за пошкодження ними 38 % рослин.

У 2012 р. спеціалістами Облдержзахисту розвиток шкідника відмічено у Шишацькому та Великобагачанському районах, де ним було заселено 100 % обстежених площ із середньою чисельністю 0,1–0,3 екз./м² за слабого ступеня пошкодження рослин буряків цукрових. З неофіційних джерел було відомо про його присутність ще, як мінімум, у чотирьох районах області – Полтавському, Карлівському, Котелевському та Чутівському, тобто територіях безпосередньо прилеглих до Харківської області. Шкідник тут був виявлений у допороговій чисельності, проте у ряді бурякосійних господарств області, з метою попередження поширення фітофага, було здійснені обробки посівів буряків цукрових інсектицидами.

У наступному році (2013 р.) ареал стеблоїда на Полтавщині суттєво розширився. Розвиток і шкідливість фітофага було відмічено практично в усіх районах області (крім Решетилівського та Гадяцького), де ним було заселено до 69 % обстежених площ із середньою чисельністю 0,2, макс. 1 екз./м². Рослини були пошкоджені в слабкому ступені.

У 2012 р. до переліку територій поширення довгоносика-стеблоїда приєдналася Сумська область. Розвиток шкідника було відмічено в трьох її районах (Буринському, Великописарівському та Сумському) на площі близько 4,5 тис. га, де за середньої щільності 0,1–3,0 екз./м² (максимально – 5 екз./м²) ним було пошкоджено 20–60 % рослин. Проте, оскільки розселення стеблоїда відбувається переважно шляхом перельотів, то, швидше за все, він був наявним у більшості районів прилеглих до Харківської області. У наступні роки на Сумщині, внаслідок практичної відсутності посівів цукрових буряків, обліки спеціалістами обласної фітослужби не проводились.

На півдні Вінниччини (Ямпільський р-н) вогнище розвитку бурякового довгоносика-стеблоїда було виявлено у 2013 р., де ним на площі 83 га було заселено та у слабкому ступені пошкоджено 1–4 % рослин за щільності 1–3 личинок на рослину. У наступному 2014 р. суттєвого розвитку шкідника у вогнищі відмічено не було.

Впродовж років досліджень (2014–2015 рр.) розвиток шкідника було відмічено у двох областях – Харківській та Полтавській. Тут буряковий довгоносик-стеблоїд був виявлений на території практично всіх районів цих областей, де ним в бурякосійних господарствах було заселено 42–60 % обстежених площ за середньої чисельності 0,1–0,3, максимально 0,5–2,0 екз./м² і переважно в слабкому ступені пошкоджено 5, максимально до 36 % рослин культури.

З огляду на вищесказане, логічним буде припустити, що наразі стеблоїд присутній також і в північних районах Дніпропетровської, Донецької та західних Луганської областей, де він, за відсутності посівів буряків цукрових, локально розвивається на сегетальній рослинності родин лободових та амарантових.

Крім того, зважаючи на темпи поширення та динаміку чисельності фітофага, можна стверджувати, що, за наявності кормової бази (насамперед розширення посівів буряків цукрових), у перспективі найближчих 3–5 років у зону ризику потрапляють ще декілька областей, зокрема Кіровоградська, Чернігівська, Черкаська та Київська. Поява стеблоїда в останніх двох областях є вкрай небажаною, оскільки вони (разом із Полтавською) є одними з центральних регіонів бурякосіяння України і входять у так званий «буряковий пояс» (тобто перелік територій найбільш сприятливих за ґрунтово-кліматичними умовами для вирощування цукрових буряків). Щороку на їх території площі цукрових буряків сягають значних розмірів й інколи досягають третини всіх посівів культури в країні.